

Стана Ристић*

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

НЕКА ЗАПАЖАЊА О НАЈНОВИЈИМ РЕЧИМА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Новоречје, 2024, бр. 11

У раду ће бити изнета запажања о системским појавама и процесима у области неологије српског језика на основу резултате наших истраживања неологизама у два синхрона пресека њиховог развоја. Краткорочни пресек стања ограниченог броја неологизама из језика медија у последње две-три године сагледан је на фону наших ранијих системских неолошких истраживања, заснованим на много већем узорку и дугорочнијем пресеку претходног периода од три деценије (последње деценије 20. и прва деценија 21. века) и објављеним у нашој монографији 2012. год. Дат је преглед порекла, тематских и творбених карактеристика најновијих неологизама, запажен је њихов утицај на (де)стабилизацију лексичке и функционално-стилске норме и истакнут је значај ванлингвистичких фактора на увођење нових речи у српски језик.

Кључне речи: најновији неологизми, језик медија, системске појаве у неологији, српски језик.

Увод

У раду ћемо представити резултате наших истраживања неологизама у два синхрона пресека њиховог развоја. У најновијем прегледу ограниченог броја нових речи¹ из језика медија у последње две-три године овог века указаћемо на тенденције развоја и промена у лексичком систему српског језика, као и на нормативне и функционално-стилске ефекте тих про-

* ristic.stana@gmail.com; ORCID: 0000-0003-1646-3192.

¹ Под појмом нове речи подразумевамо неологизаме, окازیонализаме и потенцијалну лексику, занемарујући овом приликом њихов статус у корпусу нових речи, иначе веома важан за неографска истраживања и неографију (исп. Поликарпов и др. 2008: 395–397), као и статус неолошких жаргонизма и разговорне лексике (исп. Скларевская 2008: 443–446).

мена², које су карактеристичне за одређени микропериод.³ Анализа ограниченог броја нових речи спроведена је на фону наших ранијих неолошких истраживања, у пресеку претходног дугорочнијег стања од три деценије (последње деценије 20. и прва деценија 21. века) на много већем узорку, објављеним у монографији 2012. године. Зато ћемо у првом делу рада укратко представити системске резултате ових истраживања.

Развој неологизама у периоду краја 20. и прве деценије 21. века

1.1. У оба ова наша истраживања запажене су сличне системске појаве у српској неологији. Међутим, истраживање и системност тих појава у поменутој монографији остварени су применом актуелних теоријско-методолошких неолошких приступа (исп. Поликарпов и др., Сларевская) и засведочени су репрезентативнијим емпиријским материјалом. Наиме, имали смо у виду препоруку да би се за реално сагледавање системских појава у неологији и неодеривацији, морало применити више методолошких поступака: 1) преглед и продуктивност творбених модела и типова, 2) одређивање односа између творбених форманата и врсте речи, 3) одређивање односа између творбених форманата и њихових основа,⁴ 4) ексцерпирање грађе из текстова одређеног периода језичког развоја за који се претпоставља пораст нове лексике и 5) формирање емпиријске базе података (Поликарпов и др. 2008: 393–394).⁵ У складу са овим захтевима наше претходно истраживање спроведено је на великом броју изабраних примера из ондашњег електронског корпуса нових речи Ђ. Оташевића, који је ексцерпиран из око 600 извора књижевних, научних и публицистичких текстова, као и неколико десетина наслова периодике.

² О функционално-стилској и нормативној раслојености лексике српског језика и о лексичкој норми в. Ристић 2006.

³ У питању је краткорочни синхрони пресек који, како је до сада утврђено, својом динамиком одражава историјски развој језика у области неологије (неодериватологије и неолексикогфије) (исп. Поликарпов и др. 2008: 392–426).

⁴ Наведени однос регулисан је одређеном законитошћу, јер твореница преузима од основне речи највиши степен њеног апстрактног значења и започиње сопствену семантичку еволуцију са вишег степена апстрактности у односу на основну реч, па зато у самом почетку мора имати већи сопствени творбени потенцијал за образовање речи, а мањи потенцијал предметног категоријалног значења од њене основе (Поликарпов и др. 2008: 407).

⁵ Због ограниченог узорка и других методолошких и техничких ограничења, у нашем истраживању применили смо само три аспекта: 1) преглед и продуктивност творбених модела и типова (Ристић 2012: 9–19; 34–64) ; 2) однос између творбених форманата и врсте речи (20–33) и 3) однос између творбених форманата и њихових основа (само у процесу апелативизације) (65–73), али допуњен нормативним и функционално-стилским аспектима.

1.2. На основу анализе наведеног материјала запажено је да се лексички фонд српског језика претходног периода од 30 година (последње две деценије 20. и прве деценије овог века), богатио на више начина: увођењем нових речи за нове реалије и појмове из различитих области (нпр. *банкомат*, *ваучеризација*, *хакер*, *хакерски*, *хаковати*, *причаоница*, *радар*); позајмљивањем речи и творбених форманата из других језика, активирањем домаћих творбених модела и типова, а у мањем обиму и променом значења речи. Интензивно се одвијао процес жаргонизације, изразито у творбеном типу композиције, и то у виду сложеница и полусложеница, са префиксоидима и префиксима страног и домаћег порекла. Продуктивност одређених творбених типова појачана је процесима хибридизације, што се испољавало у приливу бројних твореница у отвореним низовима, са домаћим и страним формантима.⁶ У префиксалној творби учили смо иновације у продуктивности и конкуренцији префикса домаћег и страног порекла, и то у семантичком пољу негације и супротности префикса *не-*, *против-*, *назови-*, *надри-*; *анти-*, *контра-*, *квази-* и *псеудо-*, а у семантичком пољу квантитета префикса типа: *високо-*, *велико-*, *средње-*, *полу-*; *мега-*, *мулти-*, *ултра-*, *хипер-*, продуктивних у процесима интензификације и деинтензификације. У семантичком пољу квантитета нове речи су показале не само повећан број сложеница продуктивних творбених типова са препозитивним конституентима домаћег порекла типа: *велико-*, *високо-*, *ниско-*, *полу-*, *пре-* и *средње-*, него и нагли пораст броја са страним творбеним конституентима типа: *мега-*, *ултра-*, *мулти-*, *хипер-* и др. У односу на досадашње стање у конкуренцији домаћих форманата: *пре-* и *високо-* и страних *мега-*, *мулти-*, *ултра-*, *хипер-* за исказивање интензификације преовлађују творенице са страним формантима у придевским и прилошким сложеницама, које су експресивно маркиране и које са домаћим основама обезбеђују себи место у лексичком систему српског језика. Напореда са творбеним про-

⁶ У настајању нових речи продуктивни су бројни префикси и префиксоиди, па су настајали отворени низови нових речи, примери типа: *а-* (*аисторијски*, *аисторизам*, *анормалност*, *акомунист*, *анационалан*, *асексуалан*), *анти-* (огромно творбено гнездо), *алко-* (*алко-бизнис*, *алко-бизнисмен*, *алко-мафија*), *аеро-*, *авио-*, *агро-*, *аква-*, *арт-*, *архи-*, *ауто-*, *без-/с-* (*бездоман*, *бездомност*, *беспилотан*, *беспроблемски*, *бестелесно*), *био-*, *ван-* (*ванакијашки*, *ванболнички*), *велико-* (*великобироократија*, *великобошњитво*, *великопотрошач*), *видео-*, *високо-*, *више-*, *де-*, *евро-*, *еко-*, *електро-*, *енерго-*, *етно-*, *идејно-*, *кратко-*, *мало-*, *мега-*, *међу-*, *изван-*, *једно-*, *југо-*, *квази-*, *контра-*, *мулти-*, *над-*, *нарко-*, *наци-*, *не-*, *нео-*, *неуро-*, *ниско-*, *ново-*, *од-*, *опште-*, *полу-* (*полубиће*, *полубуржуј*, *полувештица*, *полудебил*, *полудрагуљ*, *полузапослен*, *полужемљакиња*, *полујак*, *полулик*, *полуповчић*, *полуреч*, *полуреченица*, *полусветски*, *полустакло*, *получизма*), *порно-*, *пост-*, *пра-* (*прарођак*, *прасеоба*, *прасуштина*, *праутицај*), *прво-*, *пред-*, *пре-*, *про-*, *против-*, *прото-*, *псеудо-*, *психо-*, *радио-*, *раз-*, *само-*, *све-*, *хипер-*, *социо-*, *средње-*, *супер-*, *ТВ-*, *транс-* и *ултра-*.

цесом интензификације, у приливу нових речи одвијао се и процеси деинтензификације, различитих видова ублажавања садржаја основне речи, еуфемизације, међу којим је истакнута творбена продуктивност префиксоидних деинтензификатора *полу-* и *средње-*, који означавају неодређени, прелазни степен у ублажавању значења основне речи (Ристић 2012: 34–64). Префиксали овог типа представљају најбројнији инвентар за исказивање друштвене и личне неизвесности која се у нашој реалности до данас непрекидно појачава.⁷ Иначе, на појачане процесе творбе у овом сегменту квантификације утицали су и други ванлингвистички фактори и потреба квантитативног вредновања у многим сферама, као резултат наглог развоја у областима науке, економије, политике, финансија, масовне културе, спорта, музике, естраде, моде, реклама, информационих система и др.

1.3. Показали смо да у афиксалној деривацији развој српске лексике прати уједначено појачавање процеса мутације (евидентно у сталном порасту броја деривата ималаца занимања, вршилаца радње и носилаца особина), процеса модификације (активирање моћије у сфери женских занимања и проширивање деминуције на нове групе именица, као и померање њихове стилске маркираности са позитивног на негативни пол вредносне скале), те процеса транспозиције (стални пораст броја апстрактних именица и продуктивности њихових творбених типова, као и повећање броја глаголских именица), чиме се, уз различите видове језичког стварања, континуирано одржавао процес интелектуализације језика.⁸ Запажене су изведенице са суфиксима страног порекла, типа: *-фоб(и)ја* (*акрофобија*, *албанофоб*, *албанофобија*), *-филија*, који су показали тенденцију веће продуктивности у виду деривационих гнезда и појачаног процеса хибридизације, за разлику од суфикс *-оидан* (*амебоидан*, *аристократоидан*, *брзоидан*, *кретеноидан*), који је дао ограничн број деривата, а чија је непродуктивност запажена и у најновијем приливу нових речи (исп. Драгићевић 2020: 129–139). У деривацији именица евидентна је појачана експресивизација⁹ код свих именичких категорија, осим код именица које означавају ствари, предмете.

⁷ У то смо се лично уверили на основу огромног броја префиксоида са формантом *полу-* у обрађеној грађи у Речнику САНУ, јер не постоје ни семантичка ни граматичка ограничења у његовој спојивости са свим типовима лексике.

⁸ Неодериватолошка истраживања показују категоријално-семантичке закономерности творбених процеса, од којих се истичу следеће: много већи број преименовања, другостепене номинације од нових знаковних јединица; веће развијање категоријално-граматичких компонента (синтаксичка деривација, транспозиција) и категоријално-лексичких компонента (модификација) код новонасталих имена у односу на њихове основе (исп. Поликарпов и др. 2008: 405–406).

⁹ О процесу експресивизације и о експресивној лексици у српском језику в. Ристић 2004.

1.4. Велики број творбених неологизама, од којих су многи и стилски маркирани, показује да се језичко грађење преко лексике одвија напоредо са језичким стварањем у процесима интелектуализације, експресивизације и жаргонизације језика, који последњих деценија 20. века теку паралелно и без оштрих граница. Међусобно приближавање наведених удаљених развојних процеса јавља се као последица урбанизације језика, што се у развоју српске лексике и језика манифестује у многим аспектима лексичких, социолингвистичких, културолошких и функционалностилских иновација. Употреба постојећих творбених типова и модела не само са домаћим него и са страним формантима показује градилачке потенцијале и асимилативну снагу српског језика, која као непресушно врело стимулише индивидуалну креативност носилаца српског језика у домену творбе. Показало се да они, као инвентивне језичке личности српског језика, активно суделују како у језичком грађењу тако и у језичком стварању, и то не само као песници, књижевници и представници престижних идиома него и као представници свих других језичких идиома.

Преглед краткорочног стања најновијих неологизама

2.0. Материјал за нашу анализу најновијих неологизама није обиман, обухвата око 120 нових речи сакупљених за рубрику „Нове речи“, коју редовно ажурирају сарадници у оквиру пројекта Филолошког друштва „Речи“, покренутог на страници сајта овог удружења <https://www.recii.org.rs/category/nove-recii/>, преузимајући их из језика актуелних медија.¹⁰ Увид у ову проблематику, а и број примера у анализи, проширили смо и прегледом радова објављених у 8 бројева електронског часописа „Новоречје“ који издаје наведено Удружење, као и прегледом спискова из сталне рубрике „Грађа за речник нових речи“ овог часописа.

2.1 На основу сумарног прегледа нових речи утврдили смо да су у питању углавном називи за нове реалије из различитих стручних и друштвених области, и то у највећем броју англицизми, или жаргонизми, уведени током назначеног кратког периода у условима глобализације и интернационализације, које и даље прате нагли технолошки, економски и поли-

¹⁰ Користан и занимљив приказ часописа *Новоречје* дао је Пјотр Мироха (2021), истичући значај аутора окупљених око њега у изучавању неологизама не само у српском језику него и у другим словенским језицима. Осим тематике радова, П. Мироха се осврнуо и на неке актуелне проблеме у овој области, као што су неуједначена терминологија и концепција у приступу неолошким феноменима, јер се у радовима, углавном емпиријског карактера, више представља неолошка грађа са различитих аспеката, него што се дају предлози и дискутује у вези са решавања наведених проблема. Аутор је истакао да је вредност овог часописа и томе што следи дугу традицију истраживања неологизама у србистици.

тички развој српског друштва. Многе речи нису познате већини говорника, па ни мени, али су значајно присутне у језику корисника нових технологија, дигиталне интернет-комуникације и друштвених мрежа, као и пратилаца других актуелних медија и јавног дискурса. Тако ће неке од њих постати део активног језичког фонда корисника наведених иновација.

2.2. За лексичку надградњу у области неологије и у овом случају, као и у претходном периоду, најпродуктивнији су процеси позајмљивања речи и/или творбених форманата из енглеског језика, нешто мање активирање домаћих творбених модела и типова, док се јавља и изванредан број иновација у домену промене значења речи: *сценарио, изолационизам, релаксација* (у време корона), *децентрализација, блок, рударити, копати, (дигитални), новчаник, фарма* (у лексици јадарита и криптовалута) (исп. Лазић Коњик 2021: 19–28). Лексичке иновације, иако разматране на ограниченом узорку, указују на актуелне појаве не само у језику него и у ванјезичким областима српског друштва: политичке, социолошке, медицинске, гастролошке, туристичке, пословне, еколошке и др. Тако, највећи број нових речи припада општем лексичком фонду, а указују на следеће тематске области:

Политичке појаве: *бот, брегзит, спиновање, узбуњивање, мајданизација, скринејџер, изборни инжењеринг, изборни кринџ, капиларни гласови;*

Социјалне појаве: *тим-билдинг* (едукативна, рекреативна или забавна, заједничка активност за запослене у истој компанији); *топла соба за бебе* и синоними: *беби-бокс, бејби-бокс, бокс за бебе, кутија за бебе, кутија за нежељене бебе, сандучић за бебе* са значењем „инкубатор уграђен у зид болнице, социјалне установе или зграду верске организације, намењен за анонимно остављање нежељених беба како би држава преузела бригу о њима или их дала на усвајање“; *менструално сиромаштво*; затим речи које означавају нове видове дискриминације и мобинга у друштвеним мрежама: *ејџист(а), гаслајт* и деривати: *гаслајтинг, гаслајтовати, гаслајтер, бодишејминг* и деривати: *бодишејмер, бодишејмовати, фотобомбинг*; или генерацијско разврставање у складу са технолошко-дигиталним иновацијама: *миленијалци* и синоними: *миленијумци, генерација ипсилон, ехо-бумери, ипсилон генерација, миленијалси, миленијум генерација, миленијумска генерација, Петар Пан генерација* „особе рођене од раних 80-их година 20. века до средине или краја 90-их и које су одрасле почетком 21. века“; *генерација алфа* и синоними: *генерација А, генерација зед, генерација Z, интернет генерација, нет генерација, плуралисти, плуралси, постмиленијалци, постмиленијум генерација, постмиленијумска генерација, постмиленијумци, џензери, џен-зи* „особе рођене између 1996. (или 1997) и 2009. године“;

Економија и пословање: *криптовалута, блокчејн, блокчејн технологија, криптоберза, стартап, стартап компанија* и фиг. назив *једнорог; грађевинска мафија, аутсорсинг, хедхантинг, дигитални номад, спичрајтер* „особа која се бави писањем говора за друга лица (обично за политичаре), писац говора“;

Књижевност, филм, телевизија: *фановска проза, фан-фикција, фандом, фан-арт, бинџовчинг, приквел, сиквел, спојлер, кринџ филм;*

Квазинаука: са примерима префиксала домаћег порекла: *равно-: равнотемаљац* у значењу „присталица средњовековног схватања које се у 21. веку раширило путем друштвених мрежа, да Земља није округла већ је равна плоча“ и деривати: *равнотемаљашки, равнотемаљство, равнотемаљаштво, равнотемаљаш, равнотемаљашница;* као и префиксала *шупљо-: шупљотемаљаш* „присталица схватања које се у 21. веку раширило путем друштвених мрежа да је Земља шупља и да у њеној унутрашњости живе ванземаљци“;

Нови уређаји: *таг, педометар, снуз* и гл. *снузовати, дифузор, ајпед, ајфон, таблет, паметни телефон;*

Замена за пушење: *снус, паф, електронска цигарета, е-циг, е-цигарета, е-течност, вејп, вејпинг, вејповање, вејпер, вејперка, вејперски, вејповати, вејперски језик* или *вејп језик;*

Мода: *фејд (фризура), fade frizura, fade cut; џепаре, џепарке, џепарице, карго панталоне;*

И др.: *хак/ хек, лајфхак / лајфхек* „једноставно решење, корисна идеја“, *хук* „део песме у популарној музици који се обично понавља, рефрен“; (родна) *бинарност, небинарност, бинаран, небинаран; тротинеташи, тротинетист(а), тротинеџија.*

Осим неадаптираних англицизама и хибридних твореница у наведеним називима су присутни домаћи типови творбе, нарочито у области политичких и социјалних појава.

Посебно смо издвојили неке области које су најподложније иновацијама и припадају специјалној или струковној лексици:

Рачунарство и друштвене мреже: *четбот, рилс, тријалог, метаверзум, метаверзум платформа, ВР, ви-ар* „скраћеница за виртуелну стварност“: *ВР технологија, ВР наочаре, ВР кацига, ВР уређај, (ВР) хедсет; стохастички папагај, халуцинација, халуцинирати, инфлуенсер, блог,лајк и дислајк, јутјубер, твит, ха штаг, фоловер, скајповати, шеровати, селфи, фотошоповати, трол* „особа која намерно омета комуникацију преко интернета“ и *троловати.* У овој групи преовлађују неадаптирани англицизми и хибрдни обично двочлани називи: *стохастички папагај* и називи са скраћеницом *ВР.* Са становишта именовања нових појава у овој области занимљива је појава преузимања

термина, интернационализама из области медицине: *халуцинација* и *халицинирати*;

Медицина, психологија, поремећаји: *сепсиосексуалац* „соба коју код других особа сексуално привлачи интелигенција“ и деривати: *сепсиосексуалка*, *сепсиоселсуалност*; *кринци* „трансфер блама“, нпр.: *било ми је баиш кринци*, *понаша се скроз кринци*, а затим и у наведеним синтагматским називима из филма и политике: *кринци филм*, *изборни кринци*; или *тридемија* „епидемија три различита вируса“; *болест икс*, *акушерско насиље*; називи из области поремећаја узрокованих претераном употребом дигиталних уређаја: *екранизам*, *екранизација*, *дигитални аутизам*, *дигитални детокс*, *бинџовинг* „(опсесивно) гледање више епизода неке од телевизијских серија у низу“ и деривати: *бинџовање*, *бинџовочер*, *бинџер*, *бинџерица*, *бинџерка*, *бинџерски*, *бинџовати*; *скринејер* „млађа особа која пуно времена проводи користећи мобилни телефон, таблет, рачунар и сл.“ и терапије у овој области: *библиотерапија*, *библиотерапеут*, *библиотерапеуткиња*, *библиотерапеутски*;

Козметика: *бакучиол* и *бакучиол уље*, *бакучиол крема*, *бакучиол серум*, *ретинол* и *ретинол серум*, *ретинол крема*, *кератин*, *серум* и међу овим неадаптираним наологизмима лепа домаћа изведеница *умивалица*;

Гастрономија, храна, исхрана: *крафин*, *ганаиш* и *ганаж*, *меренг* и *маренг*, *лава колач*, *лава кејк*, *лимунана*, *лубенада*, *малинада*, *след*, *ганг*, *стартер*; *пермакултура* „узгајање и производња здраве хране“; *дијетолог*, *дијетолошкиња*, *дијетотерапија*; плусложенице и сложрнице са префиксоидима страног порекла, *фуд-*: *фуд-блог*, *фуд-блогер*, *фуд-блогерка*, *фуди* „који се односи на храну, на припремање хране и уживање у финој, квалитетној храни“; *гастро-*: *гастропонуда*, *гастроводич*, *гастрофестивал*, *гастроексперт*, *гастроиндустрија*, *гастроблог*, *гастроблогер*, *гастроблогерка*, *гастрофестивал*, *гастроексперт*, *гастроиндустрија*, *гастробар*, *гастропаб* и *гастро паб* и др., или у двочланим називима: *гастро укус*, *гастро дневник*, *гастро специјалитети*;

Туризам: *гастротуризам* или *гастрономски туризам*, *гастротуриста*, *гастропонуда*, *гастроводич*, *гастромапа*; *туризмофобија* „одбојност локалних становника према масовном туризму у својој средини“;

Екологија, клима: *густнадо*, *нанопластика*, *метеоаларм*; *течно дрво*, *суперћелија*, *суперћелијски*: ~ *олуја*, ~ *непогода*, ~ *облак*, ~ *процес*, *топлоотно острво*, *сејање облака*. У овој области за именовање нових појава употребљава се домаћи или одомаћени лексички потенцијали у виду сложеница или двочланих назива, што се, можда, може објаснити приврежнијим односом еколошко-климатских стручњака према српском језику.

Спортски жаргон: углавном неологизми за екстремне спортове: *кајтсурфинг*, *маунтинбординг*, *скајрајнинг*, *бодибординг*, *вејкбординг*, *парасејлинг*, *скајбол*, *флорбол*; и фиг. употреба у виду промене значења речи: *кромпир* – „у тенису сет добијен без изгубљеног гема“ и *метла* – „низ узастопних победа једног тима (обично у кошарци), који елиминише противника из даљег такмичња, декласирање противника“.

Отворени низови са страним префиксоидима: *гастро-* и *фуд-* попуњени су великим бројем назива и увелико одражавају појачани и омасовљени хедонизам наших савременика, који се прелива и у актуелну област туризма. Нове речи из ових области већ представљају део активног лексичког фонда љубитеља хране и туризма, док ће нове речи из области екологије, економије, пословања и назива за нове уређаје углавном задржати статус специјалне струковне лексике и професионализама. Називи из области рачунарства и друштвених медија освајају све већи број корисника нових технологија, тако да већ увелико представљају активни фонд у њиховој свакодневној комуникацији. Међутим, наш ограничени материјал не показује интензивни и инвентивни процес жаргонизације¹¹, што је била изражена карактеристика нове лексике претодног периода (исп. Ристић 2012). Чак и okazjiонализми у спортском жаргону: *кромпир* и *метла* са промењеним основним значењем наведених речи остављају бледи утисак покушаја експресивизације и жаргонизације.

2.3. У краткорочном пресеку стања нове лексике потврђена је континуирана продуктивност страних форманата, углавном неадаптираних англицизама како у префиксалима тако и у сложеницама, који се у рејим случајевима везују и за домаће основе, те у мањој мери подржавају досадашњи континуитет хибридизације. Овакво стање утиче на дестабилизацију лексичке и функционално-стилске норме. Евидентно је да у конкуренцији између домаћих и страних форманата у префиксалима и сложеницама преовлађују страни форманти, нпр. префикса *анти-* над домаћим *не-*¹² и *против-*, али у апелативизацији се потврђује продуктивност до-

¹¹ О процесима жаргонизације и о жаргону у српском језику в. Бугарски 2006.

¹² У нашем претходном истраживању у представљању семантичког поља форманта *не-* у домену лексичке негације запазили смо и истакли бројчану и креативну предност домаћег форманта *не-* над страним префиксом *анти-* у многим, а нарочито у именичким префиксалима типа: *недемократа*, *нејеврејин*, *некомуниста*, *немајстор*, *немасон*, *непеча-рош*, *непитање*, *нерус*, *неспортиста*, *нечлан*, *неватромет*, *нелампион*, *нешкола*, *небивање*, *немржња*, *нехраброст*, *неживот*, *не-Невена* и др. (Ристић 2012: 35–42). Иначе, на основу нашег досадашњег истраживања партикуле *не* и префикса *не-* у домену лексичке негације у различитим периодима развоја савременог српског језика могао би се успоставити „модел животног циклуса овог језичког знака“, у чијој основи лежи представа о најважнијим етапама динамике његовог развоја као и могућност прогнозирања његове улоге у даљем развоја у српском језику (Ристић 2004а: 147–158; 2004б: 99–110; 2008: 521–528; 2009а;

маћих префикса *не-*, *после-*, *пре-*, *пред-* и *над-*: *невучићевац*, *невучићевски*, *послевучићевски*, *превучићевски*, *предвучићевски*; *надглавни*, као и у наведеним примерима са домаћим прфиксоидима *равно-* и *шупљо-*: *шупљоземљаш*, *равноземљац*. Домаћи форманти активирани су и у хибридним твореницама са домаћим или одомаћеним основама, у сложеницама типа: *библиотерапија*, *библиотерапеут*, *тријалог*, *педометар*, као и у фиг. називу *једнорог*. У деривацији се реализују продуктивни домаћи суфикси типа: *мајданизација*, *екранизација*, па и у виду варијантних деривата и њихове конкурентности: *екранизам*, *екранизација*; *цепаре*, *цепарке* и *цепарице*; *тротинеташ*, *тротинетиста*, *тротинеција*, а нарочито у великом броју твореница изведених од антропонима у процесу деантропонимизације, апелативизације.¹³ У синтагматским називима чувају се домаћи и одомаћени елементи: *кутија за бебе*, *кутија за нежељене бебе*, *сандучић за бебе*, *топлоотно острво*, *сејање облака*, *течно дрво*, *дигитални номад*, *капиларни гласови*, *грађевинска мафија*, *менструално сиромаштво*, *акушерско насиље*, *изборни инжењеринг*, *електронска цигарета*, *е-течност*, *генерација алфа*, *карго панталоне*, *фановска проза*, *болест икс*, *вејперски језик* и *вејп језик*.

Закључна разматрања

3.1. Као и у ранијим периодима и у овом најновијем показало се да на увођење нових речи пресудно утичу ванлингвистички фактори како би се попуниле празнине у именовању нових реалија, и то не само у домену нових струка и занимања него и ширем друштвеном домену, ради задовољавања нових потреба ширих друштвених слојева у сферама гастрономије, туризма, козметике, масовљење дигиталне технологије, ширег активизма у сферама екологије, економије, политике, финансија, масовне култу-

20096: 27–41 и 2012: 34–49). О теоријском значају појма „модел животног циклуса знака“ („модель жизненного цикла знака“) и о његовој примени у неодериватолошким истраживањима и прогнозирању развоја језичких јединица у језичком систему, почев од семантике, па затим преко других језичких нивоа: морфемских, лексичких, фразеолошких в. Поликарпов и др. 2008: 397–403.

¹³ Значајној теми апелативизације посвећен је читав један број часописа Новоречје (бр. 8, 2023) са радовима еминентних српских и славистичких аутора. Углавном су разматрани творбени деантропоними са основама имена, презимена и надимака, па поред великог броја примера разматраних са различитих аспеката, изведени су општи закључци из ове области. Поменућемо само занимљива запажања изнета у радовима неких српских лингвиста: И. Лазич Коњик, С. Новокмета, В. Миљковића и Ђ. Оташевића, који је у овом броју представио творбене аспекте бројних апелатива изведених од презимена руског председника Путина, док је у занимљивом раду у другом броју часописа анализирао и апелативе засноване на презименима Вучић и Ђилас (Оташевић 2020).

ре, спорта и др.¹⁴ Тематска разнородност најновијих српских неологизама, поред осталог, указује на омасовљене и појачане материјалне потребе припадника савременог друштва и задовољење комфора како у слободном и радном времену (туризам, пословна комуникација) тако и у приватној сфери (козметика, гастрономија, туризам, па и у приватној комуникацији преко бројних портала), а у јавној сфери на подизање еколошке свести о загађеној природи и здравијем животу, као и масовније прихватање дигиталних и техничких иновација, а све ради остваривања бољих општеживотних и еколошких услова. И најновији неологизми континуирано прате политику родне равноправности и феминистичког покрета, што смо се уверили прегледом рубрике „Грађа за речник нових речи“ из часописа Новоречје на основу огромног броја феминизама, углавном у сфери занимања и звања, али у нашем претходном истраживању потврђен је и већи број креативних неолошких феминизама у сфери носилаца особина, поступака и активности¹⁵, што се јавило као секундарна појава планског и усмереног момирања у сфери занимања и звања.

3.2. Анализа ограниченог броја неологизама, који се употребљавају у језику медија, показала је примарну улогу позајмљивања и творбе у именовању нових актуелних потреба, као и то да у најновијем развоју српске лексике доминира језичко грађења над малобројним примерима језичког стварања, карактеристичним увођењем отворених творбених низова са страним префиксоидима *гастро-* и *фуд-*, који се попуњавају потенцијалном лексиком; затим употребом сложеница, полусложеница, суфиксалних и префиксално-суфиксалних твореница. Творбени неологизми налазе своје најјаче упориште у језику медија и социолеката (у свим врстама жаргона), а временом у непрекидном раслојавању лексике могу постати и део општег лексичког фонда, углавном преко професионалних жаргона, професиолеката (исп. Ћорић 2008: 150–151). Стичемо утисак да се у језику ме-

¹⁴ О узроцима и факторима појављивања нових речи у језику в. Поликарпов и др. 2008: 403–404.

¹⁵ О традиционалној заснованости овог творбеног типа у сфери носилаца особина, стања и поступака показаном на дијахроном плану в. Ристић 2004: 149–185 и синхронном плану: *гастајбатеркиње*, *забавњаче*, *народњакиње*, *пеџачице*, *левичарке*, *маштарке*, *френдџице*, а могу парирати особама мушког пола и по неким пороцима и лошим особинама, као, нпр.: *фалсификаторке*, *фрајерице*, *факирке*, *сифилистичарке* и др. Ова група именица осим формалне сличности са претходном, одликује се стилском маркираношћу са негативном конотацијом, па се јављају примери типа: *говорача*, *огаоваруша*, *бављеница*, *облизивачица*, *первезуша*, *постељарка*, *рађатељка* и *фафлачица* (Ристић 2012: 13–14). Њима се придружују и најновије адаптиране неолошке позајмљенице са елементима српског етнокултуролошког и националног обележја, тзв. англокализми, типа: *фенсерка*, *флертуша*, *герла*, *силиконка*, *фетуља* (Ајдачић, Матић 2020: 37–39).

дија у други план потискује процес језичког стварања, који се реализује променом значења речи, семантичком деривацијом, или увођењем нових значења у виду разних видова креативне употребе језика у домену номинације. Процеси језичког стварања незнатно су реализовани у нашем материјалу у виду фигуративне употребе неологизама. Занемаривање језичког стварања у дискурсу медија, како показује наш материјал, испољава се у слабијем интензитету експресивизације, интензификације, деинтензификације, као и других аспеката личног, субјективног односа према реалијама из спољашњег света, па изостаје увид континуитета у стварању речи субјективне оцене: деминутива и хипокористика или аугментатива и пејоратива.

3.3. Преглед веома ограниченог броја најновијих неологизама из језика медија, осим истакнутих појединачних појавних карактеристика, ипак указује на тенденције одржавања континуитета системских процеса и појава у области неологије, као што су: 1) увођење туђица и позајмљеница из страних језика, углавном англицизама, њихову већу или мању адаптацију, што представља тенденцију системског подржавања уравнотеженог стања у стабилизацији лексичке и функционалностилске норме српског језика преко хибридних твореница; 2) системско непрекидно попуњавање лексичког фонда активирањем домаћих творбених модела и типова у деривацији, префиксацији, композицији и комбинованој префиксално-суфиксалној творби; 3) допуњавање и проширивање актуелних тематских области новом лексиком; 4) системско регистровање актуелних ванјезичких појава у многим областима: техничко-дигиталним, здравствено-медицинским, еколошким, климатским, друштвено-политичким, социјалним, културолошким и др.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајдачић, Дејан, Матић Маја 2020. Називи жена – германизми са семантичким отклоном у српском језику, *Новоречје*, 3, 39–49.
- Драгићевић, Рајна 2020. Неке тенденције у творби речи у савременом српском језику. *Новоречје*, 2, 29–139.
- Лазич Коњик, Ивана 2021. Англобализми и други неологизми у најновијем периоду развоја српског језика. *Новоречје*, 4, 19–28.
- Мироха, Пјотр 2021. Делатност часописа Новоречје у оквиру српских и пољских истраживања неологизама. *Новоречје*, 4, 186–197.
- Оташевић, Ђорђе 2020. Творба деантропонимних политичких неологизама (од презимена Вучић и Ђилас). *Новоречје*, 2, 9–36.

- Поликарпов А. А., Кукушина О. В., Токтонов А. Г. 2008. Проверка теоретически предсказанных неадериватологических закономерностей данными русской корпусной неадериватографии. У: М. И. Чернышева (ред.), *Теория и история славянской лексикографии*, Научные материалы к XIV съезду славистов. Москва, 392–426.
- Ристић Стана 2004а. *Експресивна лексика у српском језику (теоријске основе и нормативно-културолошки аспекти)*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ристић Стана 2004б. Још нека запажања о негацији и негираним именицама. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 33/1, 99–110.
- Ристић, Стана 2006. *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ристић, Стана 2008. Речи са негацијом у дијалекатском речнику Загараца. *Зборник Института за српски језик САНУ* 1. Београд: Институт за српски језик САНУ, 521–528.
- Ристић, Стана 2009а. *Модификација значења и лексички модификатори у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ристић, Стана 2009б. Неке најновије појаве у развоју лексике српског језика (на примеру твореница са префиксима не- и анти-). *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 38/1, 27–41.
- Ристић, Стана 2012. *О речима у српском језику. Творбено и лексикографско-лексиколошки аспекти*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ћорић, Божо 2008. *Творба именица у српском језику*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Bugarski, Ranko 2006. *Žargon, Lingvistička studija*, Drugo, prerađeno i prošireno izdanje, Beograd: Biblioteka XX vek.

Stana Ristić

Institute for the Serbian Language of the Serbian Academy of Sciences and Arts

SOME OBSERVATIONS ON THE LATEST WORDS IN THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

The paper presents observations on systemic phenomena and processes in the field of neology in the Serbian language, based on the results of our research on neologisms across two synchronic cross-sections of their development. A short-term cross-section of a limited number of neologisms from media language over the past two to three years is analyzed in the context of our previous systemic neological research, which was based on a much larger sample and a

longer-term cross-section of the preceding three decades (the last decade of the 20th century and the first decade of the 21st century) and published in our 2012 monograph. This analysis of a limited number of recent media neologisms, conducted with reference to the systemic results of our earlier research, enabled us to determine the origins, thematic and derivational characteristics of the latest media neologisms, their impact on the (de)stabilization of lexical and functional-stylistic norms, and the significance of extralinguistic factors in introducing new words into the Serbian language.

Keywords: latest neologisms, media language, systemic phenomena in neology, Serbian language.